

24.75x32.67	1/3	עמוד 12	מקור ראשון - שבת	05/2025	94106392-4
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

תערוכה העוסקת במקדש שבה אל מקור
ההשראה המושכח של האמנות הישראלית

הזוהרים לעבודה

"העבודה שלא נוצרה מעולם תערוכה על המקדש באמנות הישראלית, מעידה על עצימת עיניים יזומה". מראה התערוכה צילומים: זוהר שמש

האחים אלחי ופורת סלומון אוצרים תערוכה העוסקת במקדש, ראשונה מסוגה בתולדות האמנות הישראלית. מבחינתם זו תחילתו של תיקון למאמץ רב השנים שנועד להשכיח מהאמנות המקומית את מקור ההשראה המרכזי שלה

/ ארנון סגל

לסיור שמיימי מעל ירושלים העתיקה, וכשעוברים מעל הר הבית בוריס שואל אותו מה יש כאן למטה, ובצ'אל עונה לו תשובה שמשמעותה היא שבמקום המקדש נבנה שם מוזיאון ישראל – 'בית הנכות' שכל היהודים וכל באי עולם עולים אליו לרגל, להתעשר מהרוח היהודית. כלומר, שץ בפירוש ראה את האמנות הישראלית כתחיה מחודשת של בית המקדש. המוזיאון הלאומי ובית המקדש הם מבחינתו אותו הדבר."

דלות החומר

נדרמה, אני אומר, שעצם הצורך להצביע ולומר על מוסד מסוים ש"מבחינתנו זה בית המקדש", הוא צעד שהיום כבר לא ממש נזקקים לו, אפילו לא אנשים דתיים. המקדש בנושא, ולו כזה שיש צורך להגדיר לו תחליף, נדחק מן התודעה הלאומית. אלחי איננו מסכים: "מה שפורת טוען הוא שכל הזמן הווקטור הזה קיים, גם כיום. הוא נוכח-נסתר וצריך רק להביט בו, ובזמן האחרון הוא נוכח יותר ויותר."

פורת: "צריך להודות שבוריס שץ הוזה הצידה באופן יזום ומכוון. עצם העובדה שלא נוצרה מעורבות לתערוכה על המקדש באמנות הישראלית, מעידה על עצימת עיניים יזומה. היו תערוכות על הר הבית, בעיקר בהקשרים פוליטיים. גרעון עפרת, היסטוריון האמנות הישראלית, טוען שאפילו ב'67, כשעניין המקדש היה אמור להתעורר, האמנות הישראלית הפנתה מבט ממנו והלאה. אפשר לקחת אמנים ישראלים ולהוכיח שהמניעים שלהם והדימויים שעולים מתוך עבודתם מגיעים מהמקדש, אבל נעשה מהלך מכוון כדי שלא יצביעו על כך, שלא יגידו את השם המפורש". מי יזם מהלך כזה להשכחה המקדש מהאמנות הישראלית?

בשיח ומעורר הרבה ביקורת. המקדש מאפשר להתנתק קצת מהפוליטי ולדבר על הדבר עצמו. כשמי דברים על הכותל מדחיקים את הר הבית, וכשמדברים על הר הבית מדחיקים את המקדש."

המקדש הוא גורם מפתח באמנות הישראלית, טוען פורת, אלא שהוא גורם מודחק, או יותר נכון מושכח: "עולם הדימויים והדמיונות שקשור למקדש מתעורר כמעט מאליו באמנות הישראלית", הוא אומר. אני מבקש לוודא שהוא מתכוון גם לאמנות החילונית, והוא משיב בחיוב: "בעיניי כן. יום אחד ניצור תערוכה מוזיאלית ענקית שתוכיח שמאז ומעולם האמנות הישראלית שאבה השראה מהמקדש. הוא מעיינות תהום רבה של הדמיון היהודי."

"בתוכנת בית הספר בצ'אל שייסד בוריס שץ", מזכיר פורת, "הרב קוק דיבר בנאום על ילדה בשם שושנה שמתעוררת לחיים וקודם כול רוצה את הבובה שלה, וזו העדות הראשונה לכך שהיא חזרה לחיים. הנמשל היה שאחרי הגלות, הסימן הראשון לכך שהאומה מתעוררת לחיים הוא הרצון לעסוק באמנות. לי ברור שהנאום הזה הוא תוצאה של השיחות שלו עם בוריס שץ. הם היו שכנים וכנראה ישבו ודיברו לא מעט."

"שץ כתב ספר בשם 'ירושלים הבנויה', ובו הוא מתאר את ירושלים כעבור מאה שנה מזמן כתיבת הספר. בתיאור שלו, בצ'אל בן אורי לוקח אותו

זמן רב הם חשבו לקיים תערוכה בנושא הר הבית, אבל המלחמה טרפה הכול. כשהתורחחים רעמו קצת פחות והמוזות סיימו את תענית הדיבור שלהן, החליטו האחים אלחי ופורת סלומון שעדיף לא ללכת סחור סחור אלא להתמקד בדבר עצמו – בית המקדש.

אלחי, הבכור (45), הוא המנהל האמנותי של בית אורי צבי גרינברג בירושלים והאוצר האמנותי של "גלריה גאולה" שבמקום, הקרויה על שם מייסדת בית אצ"ג, גאולה כהן. "העבודה" היא התערוכה העשרים המתקיימת בבית אצ"ג מאז סלומון החל לפעול במקום, לפני שנתיים וחצי. "יהי", כתב העת של בית אצ"ג, הנפיק בחורף האחרון גיליון מיוחד בנושא אחרית הימים. מתוך העושר העצום של עבודות שנשלחו לכתב העת, חלק נכבד עסק במקדש, וכך התחזק הרעיון להקדיש לנושא תערוכה משלו.

פורת, הצעיר יותר (44), עוסק בציור ובאמנות כבר שנים ארוכות. הוא ייסד את בית הספר הגבוה לאמנות "פרדס", שנסגר בשנים האחרונות, אולם השניים חושבים על הקמתו מחדש במסגרת בית אצ"ג. האחים גדלו במעלות שבגליל, והם בוגרי ישיבות ההסדר בעתניאל ובתקוע.

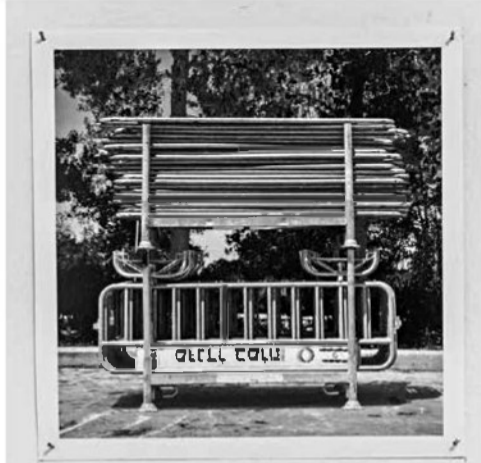
"גם לנו עצמנו נפתח לאחרונה הראש בעיני המקדש", מודה אלחי. "הר הבית הוא מושג שקיים

25.54x31.95	2/3	עמוד 13	מקור ראשון - שבת	05/2025	94106393-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

קלוד משה קמון, ללא כותרת, שמן על קנבס, 2005

דוד (דוכי) כהן, מהסדרה "דת אזרחית", 2018. למעלה: שולחן לחם הפנים; למטה: מזבח

בוריס שץ, מרבד המנורה בצלאל, שנות העשרים

שו קדושה באופן מאולץ על מה שכלל איננו כזה. פורת, לעומת זאת, מציע שכהן בא להצביע על נקודת אמת בדת החלופית הזו: "הכמיהה למרכז היא אוניברסלית. הוא מוצא בציונות החילונית את השאיפה למקדש. כהן חוקר כבר שנים את המרחב המקודש של הר הצל. עבודה נוספת שלו, שהוצגה בתערוכת הבוגרים של פרדס, מתמקדת בקבר הרצל. הוא בנה אותו כמעין ציון של צדיק, ציפה אותו בפרוכת שהכין עם פסוקים מתאימים, ובנוסף הכין קונטרס שלם עם תהילים ותפילות לקרוא על ציון הרצל".

ישוב נשאלת השאלה: זה נעשה ברצינות תהומית או בהתרסה?

פורת עונה תשובה בנוסח גם וגם: "זו עבודה שקיבלה הרבה הדים. תופסים אותה כגמיק, כהתנגשות בין עולמות. דווקא העובדה שזה מוצג פה, בתערוכה בנושא המקדש, מאפשרת להבין זאת לא כאירוניה. הטענה כאן היא שהמקדש בוער מלמטה, בוחרים להטעין את הר הצל בקדושה".

פורת משוכנע שהניסיון להפקיע מהר הבית את קדושתו ולהמיר אותו באתר חלופי הוא ניסיון אבוד

בחדר קודש הקודשים מצויה גם יצירתה של רעיה ברוקנטל, עבודת עומק רבת שכבות שנוצרה בעיפרון על נייר. נראים בה האופנים, גלגלי המי רכבה המתוארים בספר יחזקאל שאינם אלא מלא-כים, אולי כרובים. מה שנראה במבט ראשון כמו סכינים, מתגלה במבט נוסף ככנף של מלאך.

בחדר ה"קודש" ניצבת יצירתו של עמר בן-צבי, המכונה "טבור הארץ": תצלומי אוויר שונים של ירושלים שאפשר לזהות בהם "חורים" - בורות, מנהרות, שקעים, שבמבט רגיל על פני הקרקע אי אפשר לשים לב אליהם. אלחי: "הוא עובר על ציי לומי אוויר של ירושלים ומגלה את השכבה הנסתרת. ירושלים מתוארת כאן כתהום. בתוך הריאליה יש פתחים. יש ירושלים של מעלה ושל מטה. יש היעדר, סוד שמסתתר".

עבודה נוספת בתערוכה היא הציור "שמע בקר" לה" של חני כהן-זודה. זהו ציור של אולם יצחק במערת המכפלה, בסגנון ציירי המאה ה-19 דיוויד רוברטס או ויליאם סימפסון, שנוסף בו פתח דמיוני שדרכו נראה מרחוק בית המקדש. "הנשים בציור מסתכלות כולן לעבר בית הבחירה, אולם הגברים בתמונה אינם שמים לב אליו כלל. דרישת המקדש כאן היא נשית בלבד, ואילו הגברים בשלהם", מסביר אלחי.

עוד עבודה חשובה, של דוד (דוכי) כהן, היא ספק לעג ואירוניה בסגנון הרבי מקוצק, ספק ליי מוד זכות בסגנון רבי לוי יצחק מברדיצ'ב: בסדרת תצלומים שכהן צילם בהר הצל תחת הכותרת "דת אזרחית", מופיעה בין השאר בטוגדה שבה ידיות אחיזה מברזל בארבעה צדדים. עם דמיון מופרע במיוחד - שהיוצר הזה בהחלט מצויד בו - היא עשויה להיראות כמזבח בעל ארבע קרנות. ערמת מחסומי משטרה נראית לו כשולחן לחם הפנים.

אין ספק שכהן דוקר כאן נקודה אמיתית. למי דינת היהודים היה חשוב להפוך את גבעת רם על המוסדות הלאומיים שבה, כמו גם את הר הצל שאיננו רחוק משם - למקדש ציוני חלופי לזה שניצב בימי קדם במזרח העיר. אפשר לראות בכך לגלוג על הציונים שהפכו בטוגדה למזבח והלכיי

אלחי: "מי שמספר את הסיפור - מבקרי האמינות, האוצרים. הנקודה היא שזה לא מקרי ולא שולי. נדרשת אנרגיה כדי לחסום כל אזכור למקדש באמנות. מישוהו עבר כאן קשה". פורת: "קיימות הרבה תערוכות שמנסות לתאר מה מאפיין את האמנות הישראלית, דלות החרי מר למשל. רק למה שמאפיין אותה באמת לא מתייחסים".

השניים מתארים כיצד מהלך שבוצע באינספור חזיתות אחרות בקרב על זיכרון הבית הלאומי החרב, התרחש גם בשדה האמנות. הכותל המערבי סומן כדי להשכיח מההמונים את הר הבית, ופוחת פולחן קברי צדיקים, לא פעם רחוק מאוד מארץ הקודש, כדי לייתר את העלייה לרגל למקום שאליו ציוותה התורה. את גוש דן הפכו ל"אזור המרכז", ואילו את ירושלים כמעט לפריפריה. בירושלים עצמה פעלה ביוזמת מנגמת התמערבות - מרכזי העיר הרוחניים נדרו מערבה, בשעה שמזרח העיר נותר מונח בכי וונת מכוון, כחצר אחורית. באותה מידה הושכח המי קדש גם מהאמנים; עשו הרבה כדי שהם לא יעסקו בו כלל, אפילו לא כחלום בלתי מושג.

אצל אמנים יהודים בחו"ל, לעומת זאת, אפשר לזהות את מרכיב המקדש. "כשיהודים ניגשים אל החומר ושואלים את עצמם מהי הצורה הקדושה ובי עלת המשמעות, מאליו יצוף המקדש", אומר פורת. "ליהודים יש מאגר השראה ויוזאלי וחומרי אדיר. זה התת-מודע שלנו. אצל אמנים נוצרים, למשל, היצירה בנויה על אלף קומות של אמנות נוצרית קודמת שהם מתייחסים אליה. שם לא קיימת ההת-כחות שיש אצל הישראלים".

ירושלים של מטה

התערוכה, כמו המקדש עצמו, מחולקת לחדרון המכונה "קודש הקודשים", לעומת חדר גדול יותר ששמו "קודש". ב"קודש הקודשים" אפשר למי צוא תמונה של אגרטלים דמויי כרובים שהפרחים שבהם מתכופפים זה לעבר זה עד לנקודת ההשקה, ולא רחוק משם גם תבנית מלבנית דמוית מזבח הקטורת שעל גביו בשמים שונים. פורת: "על אף אחת מהיצירות כאן לא הלבשנו מניע שהיוצרים לא התכוונו אליו, לא אילצנו. זה הכול מהאמנים עצמם".

העבודה שעשויה להיחשב למוצג המרכזי בת-ערוכה, היא רקמת ענק על קנבס, 138X118 ס"מ, שרקמה הילה קרבלניקוב ושמן הסתם נדרשו ליי יצירתה חודשים ארוכים. אחרי מבט ממושך מביי נים שזהו למעשה מבט מלמעלה על אבן השתייה בכיפת הסלע, כולל "החור השחור" של הפיר היורד אל תוך המערה שבסלע, וכולל החציבה המלבנית במידות ארון הברית, שעל פי חלק מהארכיאולוגים על גביה הונח הארון בימי בית ראשון.

צילום: יוסי אלון

פורת סלומון: "ליהודים יש מאגר השראה ויוזאלי וחומרי אדיר. זה התת-מודע שלנו. אצל אמנים נוצרים, למשל, היצירה בנויה על אלף קומות של אמנות נוצרית קודמת שהם מתייחסים אליה. שם לא קיימת ההתכחות שיש אצל הישראלים"

מראש: "אי אפשר באמת לנטרל אותו, זה יצוף מא-לי".

אלחי מסכים, ומטיח במייסדי האמנות הישרא-לית העכשווית, אלה שכבר מומן אינם איתנו: "מה חשבתם כשקראתם לבית הספר לאמנות 'בצלאל'? היה ברור שיום אחד זה יתפוצץ".

היצירה הוותיקה ביותר בתערוכה היא בת מאה שנה, ונוצרה בידי אנשי בית הספר בצלאל שהודרכו בידי בוריס שץ בכבודו ובעצמו. מדובר בשטיח קיר מסדנת הפועלים של שץ, שגלריה גאולה קיבלה בהשאלה מבית בוריס שץ. שץ הרי הקים את בצ-לאל כבית מלאכה לאמנויות המקדש - צורפות, רקמה וכדומה, והשטיח הזה היה אחד המוצרים שהי-סדנה ההיא שיווקה, בעיקר לתיירים. פורת מראה כיצד השטיח הזה רחוס בסמלים מקדשיים. מנורת המקדש מופיעה בו באינספור מצגים, וכך גם <<

26.22x31.7	3/3	עמוד 14	שבת - מקור ראשון	05/2025	94106394-6
בנימין זאב הוצל - בהקשר לציונו - 80790					

פורת סלומון, הנטישה, ציור דיגיטלי, 2022

שנזנחו עולמות תוכן שלמים, עושר ועומק של החומר נעזבו לטובת הדלות. הגיליון הבא של 'הי' יעסוק בנבואה, שהיא קודם כול פיתוח הדמיון. 'ביד הנביאים ארמה'. את זה גם הציבור הדתי שעדיין גלוטי צריך להבין: העולם היהודי מלא בחומר, כמגע עם החיים עצמם, ומתוך זה מגיעה הנבואה. כגמרא קיימת יצירתיות מטורפת, מלאה אגדות ודמיון. הכוח הספרותי והאמנותי חשוב כדי לבנות על גביו קומה ישראלית עליונה. יהדות של קדושה ויזואלית. הקצה של זה, שהוא גם מסוכן, מתבטא בעובדה שבקודש הקדשים עצמו קיימים הכרובים. החומר מביא איתו אמת, שמצריכה תיקון.

"גיליון אחרית הימים של 'הי' נולד על רקע המלחמה, כי יש באוויר תחושה של אחרית הימים. אנחנו עדיין לא מבינים מה זה אומר, אבל ככלל הגענו למקום כזה שכל דבר יכול לקרות בו. אנחנו רוצים להיפרד מהקונספציה, להיפרד מהפחד ומי חסמי הפה, ולכן מעזים לעסוק בסוגיות שעד עתה לא עסקו בהן וגם אנחנו לא עסקנו בהן. השיח מתרחב ונעשה חי יותר.

"הלוואי שהציבור הלאומימני היה מבין את חשיבות התרבות והאמנות היהודית החיה", מוסיף אלחי, "זו שמחוברת לשורשיה הלאומיים בארץ הזאת. לצד 'עוד דונם ועוד עז' בגבעות השומי רון, לצד מכונני חשיבה או הקמת אמצעי תקשורת לאומיים, יש חשיבות מכרעת לפיתוח ספרות ואמינות בונות, שאמנות על פיתוח הדמיון הקולקטיבי, החלימה והדימויים התרבותיים, שבסופו של דבר יוצרים תנועה קולקטיבית רחבה. אנשים מתאגדים דרך סמלים, שאנחנו בבית אורי צבי עמלים על יצירתם עם הלב במקום הנכון".

בחלל נוסף בגלריה גאולה מוצגת התערוכה "פרגוד", תערוכת יחיד ראשונה של האמן עוזיאל רנחל, תושב איבי הנחל שבגוש עציון. בציורי פסטל רך ועיפרון, התערוכה משלימה את תערוכת המקדש, בהתמקדותה ב"מקדש מעט", חלל בית הכנסת והמפגש שלו עם אולמות קולנוע או תיאטרון, כמקומות שיש בהם התרחשות וכוונה להביט "אל מעבר לפרגוד".

בערב שהתקיים בבית אצ"ג בליל תשעה באב תשפ"ג, 2023, רגע לפני המלחמה, הוקרא שיר כמעט נבואי בשם "ועז תיכבש בשנית", שכתב יוחאי שלום חדר, ובו שורות דוגמת "עוד נאסף את הקרפה שחשבנו שאפשר / להתנתק משערי עזה המלחמים לכתפינו", "ועיני ירדה דמעה / על גלדי הקוסם בלי הישנים פחיק אמן / בקפויץ, מושב או עירה / לא ירדעים שרמם נצרה קמרבד ארמון / - פי נמלא עוון עד הגה". מי יודע, אולי גם הפעם בגלריה גאולה שבבית אצ"ג מרחיקים ראות, הרבה מעבר לקו האופק המוגבל של אמנים אחרים. ●

תהילה מלס, ללא כותרת, פיגמנט יבש על נייר, 2024

שאחריו הוא צועד כבר שנים כל הדרך למקדש. "בצלאל של שץ נסגר לבסוף בשנת 1929 אחרי שקיצצו בתקציב שלו, ובי-1935 הוקם 'בצלאל' חדש בידי נחום גוטמן ואמנים נוספים, בלי שץ (שהלך לעולמו ב-1932; א"ס) ובלי סמל לוחות הברית וארון הברית. בלוגו שלו הופיע רק בניין תל-אביב בי סתמי. מחקו כליל את הרובד המקדשי מהמוסד. אחרי שנים חזרו ללוגו המקורי, יותר כנוסטלגיה מאשר מתוך שאיפת המקדש. עד היום הלוגו של בצלאל הוא ארון הברית".

ניכר שפורת כואב גם היום את עלבוננו של שץ. אם אפשר לתמצת מה שהתערוכה העכשווית שלו ושל אחיו מסמלת, הרי שזו מלחמה רוחנית - אולי אבודה ומייאשת - שמטרתה להשיב את האמנות הישראלית אל הנתיב שממנו סתתה לפני כמעט מאה שנה.

להציף את הגעגוע

מהו בעצם המסר העולה מהתערוכה? מהאזהרה התרססה? כאב? געגועים?

אלחי: "אני רוצה שאנשים ידברו על המקדש, שניצף את הגעגוע. הדברים הכי חזקים קורים מעצם העובדה שמדברים עליהם. ולעיתים להפך: מעצם העובדה שלא מדברים עליהם. אנשים או תנועות נמחקו במדינה הזו הרבה פעמים לא בגלל פעולה אלימה, אלא פשוט בשתיקה. אנחנו אוצרים בהתרגשות את התערוכה הזו, והיא עצמה מהלך שיש לו משמעות פוליטית והשפעה על המציאות האמנותית".

פורת: "לפני שהיא מהלך דתי או פוליטי לקיי דום המקדש, התערוכה הזו היא קודם כול מהלך אמנותי. זו הזדמנות לתחייה מחדש, רנסנס. אנחנו מזכירים שקיים כאן מאגר השראה אדיר שצריך פשוט לאפשר אותו. האסון של האמנות הוא הניסיון לנטרל את מושג הקדושה מתוך העיסוק האמנותי. זה קודם כול אסון אמנותי, כי האמנות עצמה מידלדלת בגלל זה".

אלחי: "זרם אמנותי מרכזי שנוסד בארץ כונה 'דלות החומר'. זו הייתה גישה שתפסה חוק באמנות הישראלית וביקשה לרוקן את הפאתוס הציוני וגם את הקדושה והדתיות היהודית, ולהיות פשוטים. לגעת בדברים עצמם, ביומיומי, לא פעם באנטי. למדנו הרבה מהזרם הזה, אבל לצד זה המחיר הוא

« לוחות הברית. השטיח גם מוקף במילה "ציון", שחוזרת שוב ושוב בגופן מסוגנן במיוחד.

עלבוננו של שץ

יצירתו של פורת עצמו תלויה על תקרת חדר ה"קודש", "כמו ציורי הקפלה הסיסטינית של מיכלאנג'לו", הוא אומר, ונקראת "הנטישה". זו עבודה פסימית למדי שבה נראה בוריס שץ אוסף את כלי המקדש, כולל ארון הברית על פי העיצוב שיצר שץ עצמו, וממריא בחללית לחלל החיצון לאחר שהתייאש מהאפשרות ליצור מקדש כלבבו בכדור הארץ.

פורת: "בחלל אין קואורדינטות של מקום. היצירה הזו נעשתה במקור כעבודת קיר בתוך הסטוריו של בוריס שץ ברחוב שץ, מקום שסגור בדרך כלל לקהל. זה המקום שבו פונטזה לראשונה האמינות הישראלית", הוא מתלהב. "תמיד כשמתארים את האמנות הישראלית - העמוד הראשון מוקדש לבוריס שץ. שץ הקים את בית הספר הלאומי לאימוניות של בולגריה. מלך בולגריה הזמין אותו,

צילום: אור שטרית

אלחי סלומון: "לצד 'עוד דונם ועוד עז' בגבעות, לצד הקמת מכונני חשיבה וכלי תקשורת, הלוואי שהציבור הלאומימני היה מבין את חשיבות התרבות והאמנות היהודית החיה, פיתוח הדמיון הקולקטיבי, החלימה והדימויים התרבותיים"

כפסל חשוב, לייסד את בית הספר הזה כשהבולגרים החלו את תהליך ההתעוררות הלאומית שלהם. בשלב מסוים שץ שאל את עצמו למה הוא מקים לבולגרים בית ספר לאמנות, במקום לפתוח כזה עבור העם היהודי. הוא הלך להרצל ושכנע אותו שהציונות צריכה בית ספר לאמנות שיחדש את האמנות היהודית. הרצל השיג לו תקציב, ובי-1906 'בצלאל' נפתח". נראה שבעיני פורת שץ הוא מורה הדרך, זה